

УДК 347.734

*Клюєва Євгенія Миколаївна,
доктор юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри господарського та
транспортного права
юридичного факультету Інституту
управління та технологій
Державного університету інфраструктури
та технологій,*

*Мигитко Дмитро Сергійович,
студент 2 курсу магістратури
юридичного факультету Інституту управління та технологій
Державного університету інфраструктури та технологій,
м. Київ, Україна*

ПУБЛІЧНО-ПРАВОВИЙ СТАТУС НАЦІОНАЛЬНОГО БАНКУ УКРАЇНИ

Анотація. У статті розглянута проблематика публічно-правового статусу центрального банку України, визначено його місце в системі органів державної влади. З'ясовано, що одним з елементів фінансової діяльності держави є саме банківська діяльність. Значущість банківської діяльності держави полягає в тому, що вона охоплює обіг як державних, так і приватних фінансів, оборот яких здійснюється за допомогою банків, головним з яких є Національний банк України.

У статті визначено, що сучасний розвиток будь-якої країни неможливий не тільки без правового механізму, а й без необхідного фінансового забезпечення. Будь-яка держава, розвиваючись, змінює умови та методи свого впливу на економіку, у зв'язку з цим фінансова діяльність набуває нових якостей, від яких залежать усі сфери життєдіяльності. З'ясовано, що Національний банк України як спеціальний орган державного управління посідає специфічне місце в системі державних органів управління.

Авторами виділено основи функціонування Національного банку України. Проаналізовано підходи різних науковців щодо визначення правового статусу Національного банку України. Автор концентрує увагу на питанні незалежності центрального банку.

З'ясовано, що діяльність Національного банку України як особливого центрального органу державного управління охоплює весь цикл управлінських дій і рішень у банківській сфері. Таке правове положення НБУ надає йому правову можливість визначати стратегію розвитку банківської системи, забезпечувати реалізацію цієї стратегії, аналізувати результати діяльності та давати їм оцінку, здійснювати нагляд і контроль за її реалізацією, корегувати власні дії та дії суб'єктів, що здійснюють банківську діяльність, застосовувати заходи впливу до порушників банківського законодавства.

Доказано, що діяльність Національного банку України є насамперед публічною, її сутність полягає в тому, що це є фінансова діяльність, яка регулюється фінансово-правовими нормами щодо формування та проведення грошово-кредитної і валютної політики в державі.

Ключові слова: банк, банківська система, центральний банк, фінансова діяльність держави, фінанси, НБУ.

Summary. The article deals with the problems of public-legal status of the central bank of Ukraine, defines its place in the system of state authorities. It has been found out that one of the elements of financial activity of the state is banking. The importance of government banking is that it covers the circulation of both public and private finances, the turnover of which is carried out by banks, the main one being the National Bank of Ukraine.

The article determines that the modern development of any country is impossible not only without a legal mechanism, but also without the necessary financial support. Any developing country changes the conditions and methods of its influence on the economy, and consequently financial activity acquires new qualities, which depend on all spheres of life.

It is found that the National Bank of Ukraine, as a special government body, occupies a specific place in the system of public administration. The author outlines the basics of functioning of the National Bank of Ukraine. The approaches of various scholars to determine the legal status of the National Bank of Ukraine are analyzed. The author focuses on central bank independence.

It is found that the activity of the National Bank of Ukraine as a special central body of public administration covers the whole cycle of management actions and decisions in the banking sector. Such a legal provision of the NBU gives it a legal opportunity to determine the strategy of development of the banking system, to ensure the implementation of this strategy, to analyze the results of operations and to give them an assessment, to supervise and control its implementation, to correct its own actions and actions of entities engaged in banking activities, to apply measures to influence the violators of banking law.

It is proved that the activity of the National Bank of Ukraine is primarily public, its essence lies in the fact that it is a financial activity, which is governed by financial and legal norms regarding the formation and conduct of monetary and monetary policy in the state.

Keywords: bank, banking system, central bank, financial activity of the state, finances, NBU.

Постановка проблеми. На перехідному етапі становлення ринкової економіки фінансові системи країн в цілому й банківські системи, зокрема, вимагають поглибленого наукового дослідження, оскільки їх розвиток значно відрізняється від розвитку аналогічних утворень у країнах із розвинутою економікою. Навпаки, країни з перехідною економікою мають достатньо капіталу, проте він залишається, як правило, пасивним. І проблема полягає саме в тому, як вивільнити такий капітал, як зробити його активним інструментом фінансового зростання. Вирішення даної проблеми тісно пов'язано з діяльністю стабільно функціонуючих фінансової й банківської систем. Крім того, слід згадати про необхідність існування механізмів для створення безпеки заощаджень та фінансових інвестицій, повернення довіри потенційних клієнтів (в першу чергу громадян) до кредитно-фінансових інституцій. Додатковою умовою для формування стабільного фінансового сектора у національній економіці є

спроможність фінансової системи ефективно розподіляти ресурси для найбільш ефективного продуктивного використання (виходячи з особливостей окремих галузей економіки), в тому числі й розподілу ресурсів для державного використання.

Актуальність теми дослідження обумовлюється суттєвим зростанням ролі банківських установ на сучасному етапі розвитку економіки України, їх участю у фінансовій діяльності держави та впливом на підприємницьку діяльність усіх суб'єктів господарювання. Тому безумовно актуальним є розгляд публічно-правового статусу Національного банку України (далі – НБУ).

Метою статті є аналіз публічно-правового статусу Національного банку України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Функціонування сучасного ринку спирається на дію чітко організованою банківської системи. Фінансова криза серйозно посилив інтерес до цієї проблематики і практиків, і вчених. В юридичній літературі проблемі правового статусу Національного банку України присвячено велику кількість досліджень радянських та вітчизняних вчених. Такі вчені, як М.М. Агарков, Ю.І. Бобриков, Є.Г. Бровкіна, А.А. Вишневський, А.Ю. Вікулін, Л.К. Воронова, Я.А. Гейвандов, Є.А. Гуревич, А.М. Екмалян, В.Р. Євстигнєєв, Н.Ю. Єрпілева, Л.Г. Єфімова, А.М. Жуков, А.І. Іванов, А.Ю. Іоффе, Є.В. Карманов, В.І. Колесніков, Л.П. Кролівецька, В.Л. Кротюк, Л.А. Московкіна, О.М. Олейник, В.В. Пасічник, П.С. Пацурківський, В.П. Поляков, І.П. Прудіус, Є.А. Ровинський, Л.А. Савченко, А.О. Селіванов, В.К. Тагірбеков, Г.А. Тосунян, В.М. Усоскін та ін., зробили значний внесок у дослідження окремих теоретичних аспектів правового статусу НБУ. Однак деякі питання залишаються відкритими для дискусій.

В даний час завдання полягає в тому, щоб доповнити ці дослідження конкретним аналізом становлення і розвитку банківської систем України, її особливостей і ролі в її функціонуванні національного банку.

Невирішені раніше проблеми. Незважаючи на широке коло проблем та плідну працю багатьох вчених, залишається недостатньо вирішеним питання публічно-правового статусу НБУ. Це потребує наукового вирішення правового становища НБУ в банківській системі України, розкриття його внутрішньої організаційної структури, допоможе глибше зрозуміти сутність та елементи адміністративно-правового статусу НБУ.

Виклад основного матеріалу. Публічну владу в державі здійснюють відповідні уповноважені органи публічної адміністрації, які при реалізації своїх завдань і функцій повинні мати достатні фінансові ресурси. Фінансові ресурси акумулюються завдяки фінансовій діяльності держави. Сучасний розвиток будь-якої країни неможливий не тільки без правового механізму, а й без необхідного фінансового забезпечення. Будь-яка держава, розвиваючись, змінює умови та методи свого впливу на економіку, у зв'язку з цим фінансова діяльність набуває нових якостей, від яких залежать усі сфери життєдіяльності.

Суть фінансової діяльності держави в банківській сфері полягає в тому, щоб, урахувавши закони ринкової економіки, впливати на розвиток кредитно-фінансових інститутів, сприяти отриманню ними прибутків, а завдяки цьому – підтримувати стабільність усієї кредитно-банківської системи та довіру до неї з боку населення і, водночас, здійснювати державний вплив через банківську систему на економічний

розвиток суб'єктів господарювання, впливати на зростання обсягу державних фінансів та їх подальший обіг у фінансовій сфері [1, с. 26]. Одним з елементів фінансової діяльності держави є саме банківська діяльність. Значущість банківської діяльності держави полягає в тому, що вона охоплює обіг як державних, так і приватних фінансів, оборот яких здійснюється за допомогою банків, головним з яких є Національний банк України.

Інноваційний розвиток фінансового сектора, капіталізація банківської системи, підвищення якості та розширення спектра банківських послуг, формування легітимного поведінки в сфері грошово-кредитних відносин, гармонізація банківського законодавства, правовий розвиток принципів справедливості в діяльності юрисдикційних органів, забезпечення законності та правопорядку в банківській діяльності є ключовими завданнями вдосконалення фінансової системи на предмет адекватності сучасним умовам розвитку української економіки. Неодмінною умовою сталого розвитку та нормального функціонування банківської системи виступає правова основа, що реально відбиває соціально-економічні процеси в державі і формує позитивні тенденції в правовому житті суспільства.

Ефективне функціонування банківської системи неможливе без належної діяльності всіх її органів та посадових осіб. Провідну роль серед таких органів і посадових осіб відіграє НБУ, який є особливим органом, що зумовлено його спеціальним правовим статусом. Для визначення місця Національного банку України в банківській системі України та з'ясування його публічно-правового статусу потрібно спочатку дослідити сутність поняття «банк», що є конструктивним елементом банківської системи та безпосередньо самого поняття «банківська система». На нашу думку, необхідно зважати на те, що метою діяльності Національного банку України є значне акумулювання фінансових активів у банківській системі як для самого банку, так і для фізичних і юридичних осіб.

Взагалі, незважаючи на те, що банки існують давно, питання про сутність банку є дискусійним. Різні науковці визначають по-різному сутність банку, беручи за основу різні аспекти його діяльності, наприклад, банк як: а) сховище грошей; б) фінансова установа, організація; в) орган економічного управління; г) агент біржі; д) кредитне підприємство; е) суб'єкт, який надає різні види фінансових послуг, тощо. У Юридичній енциклопедії поняття «банк» розглядається через поняття «фінансово-кредитна установа» [2, с. 189–190].

В свою чергу, Г. О. Федоренко пропонує під банком розуміти юридичну особу, яка має виключне право на підставі ліцензії Національного банку України здійснювати в сукупності такі операції: залучення у вклади грошових коштів фізичних і юридичних осіб та розміщення зазначених коштів від свого імені, на власних умовах та на власний ризик, відкриття й ведення банківських рахунків фізичних та юридичних осіб [3, с. 31–32]. Отже, банк слід розглядати як ключовий суб'єкт банківських відносин.

Досить спірною вбачається думка, згідно з якою під банком пропонують розуміти комерційне підприємство, що є юридичною особою, яка діє відповідно до закону країни місцез перебування. Банкам надано право залучати грошові кошти від юридичних і фізичних осіб і від свого імені розміщувати їх на умовах повернення і платності, а також здійснювати багато інших банківських операцій [4]. Так, з однієї

сторони, якщо розглядати банк як одиницю банківської системи, що не має особливого статусу, то дане визначення є доречним, однак, коли йдеться про центральний банк країни – Національний банк, то необхідно пам'ятати про те, що Національний банк є, по-перше, особливим центральним органом державного управління, а не просто комерційним підприємством, по-друге, є економічно самостійним органом, який здійснює видатки за рахунок власних доходів у межах затвердженого кошторису адміністративних витрат, а у визначених Законом України «Про Національний банк України» випадках – також за рахунок Державного бюджету України; по-третє, Національний банк України не ставить собі за мету одержання прибутку.

Пізнання сутності банку, як будь-якого іншого явища, вимагає відповіді не на питання про те, чим він займається, які операції виконує або виконував у процесі свого історичного розвитку, а про те, якими якостями він характеризується, що виражають його істотну визначеність, яка його специфіка, у чому його основа і яка внутрішня структура банку, а отже, які операції, що впливають із сутності, банк повинен виконувати насамперед [5, с. 4–5].

Російський професор Н. І. Хімичева зазначає, що банки називають кредитними органами (організаціями), оскільки головним напрямом їх діяльності є кредитування. Саме з ним тією чи іншою мірою пов'язані всі інші напрями діяльності банків [6, с. 112]. С. Г. Мочерний, Л. Л. Гришак вважають, що банк – це особливе кредитнофінансове підприємство, яке здійснює різноманітні операції, зокрема, виконує основні базові функції, у процесі виконання яких, а також із приводу привласнення наявних у нього активів, виникає певна сукупність виробничих відносин між різними економічними суб'єктами з метою отримання доходів, передусім привласнення прибутків» [4, с. 7]. По суті, банк є фінансовою установою, яка на підставі ліцензії Національного банку України має виняткове право здійснювати в сукупності депозитні, кредитні та розрахункові операції. Особливість банку порівняно з іншими фінансовими установами полягає в тому, що банк є основним фінансовим інститутом, який покликаний здійснювати банківську діяльність, що має виключний характер [7, с. 157].

Слід виділити головні ознаки банку: 1) банк як юридична особа може бути державною установою або суб'єктом комерційної діяльності, спрямованої на отримання прибутку; 2) банк створюється у формі відкритого акціонерного товариства або кооперативного банку; 3) банк не просто здійснює банківські операції, а в сукупності здійснює такі банківські операції, як депозитні, кредитні та розрахункові; 4) банк зобов'язаний мати статутний фонд (капітал); 5) банк володіє спеціальною компетенцією, тобто він отримує прибуток тільки шляхом здійснення визначених операцій; 6) банк діє на підставі ліцензії, виданої Національним банком України; 7) банк виступає ключовим елементом банківської системи [8, с. 88].

Отже, здійснивши аналіз вищевикладених дефініцій поняття «банк», можемо дійти висновку, що досліджувану правову категорію науковці-теоретики, науковці-економісти, науковці банківської справи, науковці-юристи пропонують розуміти як: 1) юридичну особу, яка здійснює відповідні фінансові операції; 2) основний суб'єкт банківської діяльності; 3) суб'єкт, який надає широкий спектр фінансових послуг; 4) господарюючий суб'єкт; 5) кредитно-фінансове підприємство тощо.

Крім того, термін «банк» знайшов своє відображення в чинному

законодавстві. Так, у Законі України «Про банки і банківську діяльність» від 07.12.2000 р. банк тлумачиться як юридична особа, яка на підставі банківської ліцензії має виключне право надавати банківські послуги, відомості про яку внесено до Державного реєстру банків [9]. Однак це визначення законодавця щодо поняття «банк» вбачається розмитим з певних підстав.

Відповідно до ст. 47 Закону України «Про банки і банківську діяльність», до банківських послуг належать: 1) залучення у вклади (депозити) коштів та банківських металів від необмеженого кола юридичних і фізичних осіб; 2) відкриття та ведення поточних (кореспондентських) рахунків клієнтів, у тому числі в банківських металах; 3) розміщення залучених у вклади (депозити), у тому числі на поточні рахунки, коштів та банківських металів від свого імені, на власних умовах та на власний ризик.

Водночас ч. 5, 6 зазначеної статті передбачено, що банк має право надавати своїм клієнтам (крім банків) фінансові послуги, у тому числі шляхом укладення з юридичними особами (комерційними агентами) агентських договорів. Перелік фінансових послуг, що банк має право надавати своїм клієнтам (крім банків) шляхом укладення агентських договорів, встановлює Національний банк України. Банк зобов'язаний повідомити Національний банк України про укладені ним агентські договори. Національний банк веде реєстр комерційних агентів банків та встановлює вимоги до них. Банк має право укладати агентський договір з юридичною особою, яка відповідає встановленим Національним банком України вимогам.

Банк, крім надання фінансових послуг, має право здійснювати діяльність щодо: 1) інвестицій; 2) випуску власних цінних паперів; 3) випуску, розповсюдження та проведення лотерей; 4) зберігання цінностей або надання в майновий найм (оренду) індивідуального банківського сейфа; 5) інкасації коштів та перевезення валютних цінностей; 6) ведення реєстрів власників іменних цінних паперів (крім власних акцій); 7) надання консультаційних та інформаційних послуг щодо банківських та інших фінансових послуг.

Отже, у законодавчо закріпленому визначенні поняття «банк» законодавець досить вузько визначив предмет його діяльності, залишивши поза увагою можливість надання фінансових, інвестиційних послуг та ін. В свою чергу, стаття 334 Господарського кодексу України визначає банки як фінансові установи, функціями яких є залучення до вкладів грошових коштів громадян і юридичних осіб та розміщення зазначених коштів від свого імені, на власних умовах і на власний ризик, відкриття та ведення банківських рахунків громадян і юридичних осіб. Банки є юридичними особами [10].

Таким чином, банки є центром фінансової системи, її структурним елементом, що спеціалізується на акумулюванні коштів і розміщенні їх від свого імені з метою отримання прибутку. Працюючи у сфері обміну, банк здійснює регулювання грошового обігу в готівковій та безготівковій формах. Сукупність банків та їх утворень становить банківську систему України. Банківська система України складається з Національного банку України та інших банків, а також філій іноземних банків, що створені і діють на території України відповідно до положень цього Закону та інших законів України. Банк самостійно визначає напрями своєї діяльності і спеціалізацію за видами послуг.

Головне місце в банківській системі України посідає центральний уповноважений банк – Національний банк України. Відповідно до ст. 2 Закону України «Про Національний банк України» [11], Національний банк України є центральним банком України, особливим центральним органом державного управління, юридичний статус, завдання, функції, повноваження і принципи організації якого визначаються Конституцією України, цим Законом та іншими законами України.

Із цього визначення очевидно подвійний статус Національного банку України: по-перше, як центрального банку України; по-друге, як центрального органу державного управління. Спробуємо розглянути Національний банк України в цих аспектах.

Із прийняттям Закону України «Про банки і банківську діяльність» законодавець чітко визначив та закріпив дворівневу банківську систему. Першим (вищим) її рівнем є Національний банк України, другим – інші банки, а також філії іноземних банків, що створені й діють на території України. Зокрема, ст. 335 Господарського кодексу України визначено, що Національний банк України – центральний банк держави, основною функцією якого є забезпечення стабільності грошової одиниці України – гривні.

Місце Національного банку України в банківській системі зумовлено його владноуправлінською компетенцією та імперативністю його рішень щодо інших банків та їх філій, що створені й діють на всій території України. Безпосередньо до виключної компетенції Національного банку України належить: визначення видів спеціалізованих банків та порядку набуття банком статусу спеціалізованого; здійснення регулювання діяльності спеціалізованих банків через економічні нормативи та нормативно-правове забезпечення здійснюваних цими банками операцій; визначення системно важливих банків відповідно до таких критеріїв: розміру банку, ступеня фінансових взаємозв'язків, напрямів діяльності; визначення кандидатури голови та членів виконавчого органу державного банку; встановлення рівня мінімального розміру статутного капіталу кооперативного банку; здійснення банківського нагляду на консолідованій основі; здійснення контролю за операціями між учасниками банківської групи та їх пов'язаними особами, які не є фінансовими установами; надання погодження для проведення державної реєстрації змін до статуту банку; приймання рішення про погодження змін до статуту банку або про відмову в їх погодженні не пізніше місячного строку з дня подання повного пакета документів тощо.

Головну особливість фінансово-правового статусу Національного банку України як суб'єкта державного регулювання банківської системи і банківської діяльності визначають його завдання, функції і повноваження. Водночас повноваження Національного банку України як головного, безпосередньо керуючого суб'єкта в банківській сфері визначають повноваження його органів управління та контролю. Таким чином, з урахуванням мети діяльності, публічного призначення та наявності державно-владних повноважень, місця Національного банку України в банківській системі визначається як публічно-правовий орган з відповідними повноваженнями щодо регулювання фінансової і банківської систем та здійснення банківської діяльності, який має статус юридичної особи, є органом державного управління грошово-кредитною сферою. Водночас Національний банк

України є банківською установою, якій притаманні певні ознаки господарюючого суб'єкта.

Місце Національного банку України в банківській системі України визначається наступним чином: 1) діяльність Національного банку України має імперативний характер стосовно до інших банків, а також філій іноземних банків, що створені й діють на території України; 2) Національний банк України та інші банки, а також філії іноземних банків, що створені і діють на території України перебувають між собою у субординаційних відносинах; 3) банківська система України є трапецієвидною, що виражається в чіткій ієрархії Національного банку України та інших банків, а також філій іноземних банків, що створені й діють на території України; 4) Національний банк України є центральним материнським банком, Правління якого несе колегіальну відповідальність за діяльність Національного банку України в межах компетенції членів Правління. Голова Національного банку несе відповідальність за діяльність Національного банку перед Президентом України та Верховною Радою України; 5) характеристика завдань, функцій та повноважень дають можливість стверджувати, що Національний банк України є контрольно-наглядовим органом у банківській системі.

Визначення місця Національного банку України в системі органів державного управління фінансовою сферою залежить від порядку організації та характеру здійснення державної влади, правової форми дій державних органів та особливостей економічного стану держави. Самостійність і незалежність є ознаками, що відрізняють діяльність Національного банку України від діяльності інших органів державної влади.

Національний банк України як спеціальний орган державного управління посідає специфічне місце в системі державних органів управління. Таким чином, за способом створення Національний банк України є органом, який створюється парламентом та главою держави. Його діяльність урегульовується спеціальним персоніфікованим нормативно-правовим актом – Законом України «Про Національний банк України». За часом функціонування Національний банк України є постійно діючим органом публічного управління, який створюється без обмеження строку дії для виконання головних завдань держави. За способом прийняття рішень Національний банк України є колегіальним органом, в якому рішення приймаються після обговорення шляхом голосування (простою чи кваліфікованою більшістю голосів). Відповідно до змісту своєї діяльності, Національний банк України є органом державного управління, який здійснює контрольно-наглядову діяльність та є суб'єктом законодавчого врегулювання [12, с. 35].

Іншим, не менш важливим, напрямом діяльності Національного банку України як органу державного управління є здійснення контрольно-наглядової діяльності. Отже, специфікою діяльності Національного банку України як спеціального органу державного управління є те, що здійснення його адміністративних повноважень та ведення господарської діяльності спрямовано на вирішення одного завдання – забезпечення стабільності грошової одиниці України та її банківської системи, захист інтересів вкладників і кредиторів [13, с. 15].

Висновки. Таким чином, головне місце в банківській системі України посідає центральний уповноважений банк – Національний банк України. Діяльність Національного банку України є насамперед публічною, її сутність полягає в тому,

що це є фінансова діяльність, яка регулюється фінансово-правовими нормами щодо формування та проведення грошово-кредитної і валютної політики в державі, будови, функціонування та контролю банківської системи з метою стабільної й ефективної організації використання публічних грошових фондів і створення сприятливих умов для розвитку грошового ринку України.

При подальшому якісному вдосконаленні в банківській справі в країні провідна роль Національного банку України як головного фінансового інституту буде, безсумнівно, зростати. І тільки це здатне гарантувати ефективність прийняття і виконання законодавчих та нормативних положень про забезпечення кредиту, регулювання страхової діяльності, зростання кредитоспроможності банківської системи України в цілому.

Література:

1. Орлюк О. П. Правові проблеми організації та діяльності банківської системи України: дис. ... д-ра юрид. наук: спец. 12.00.07. Харків: Нац. юрид. акад. ім. Ярослава Мудрого, 2003. 482 с.
2. Юридична енциклопедія: в 6 т. / редкол.: Ю. С.Шемшученко (відп.ред.) та ін. Київ: Укр. енцикл., 1998. Т. 1: А–Г. 672 с.
3. Федоренко Г. О. Банківське право: навч.-метод. посіб. для самост. вивч. дисц. Київ: КНЕУ, 2004. 86 с.
4. Мочерний С. П., Гришак Л. Л. Методологія дослідження сутності банку // Банківська справа. 1999. № 5. С. 7.
5. Банковское дело / под. ред. О. И. Лаврушина. М.: Банковский и биржевой науч.-консультацион. центр, 1992. 544 с.
6. Химичева Н. И., Покачалова Е. В. Финансовое право / отв.ред. д-р юрид. наук проф. Н. И. Химичева. М.: Норма, 2005. 464 с.
7. Олефір А. О. Правовий статус Національного банку України як фактор дестимулювання інноваційної діяльності / А. О. Олефір // Часопис Київського університету права. 2015. № 1. С. 155-161.
8. Латковська Т. А. Фінансово-правове регулювання організації та функціонування банківської системи в Україні та зарубіжних країнах: порівняльно-правовий аналіз: дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право». Одеса: Одес. нац. юрид. акад., 2007. 533 с.
9. Про банки і банківську діяльність: Закон України від 7 груд. 2000 р. № 2121-III // Відомості Верховної Ради України, 2001. № 5. Ст. 30.
10. Господарський Кодекс України // Відомості Верховної Ради України, 2003. № 18, № 19–20, № 21–22. Ст. 144.
11. Про Національний банк України: Закон України від від 20 трав. 1999 р. № 679-XIV // Відомості Верховної Ради України, 1999. № 29. Ст. 238.
12. Воронцов В.А. Конституційно-правовий статус Національного банку України / В.А. Воронцов // Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції. Спецвипуск. 2017. ч.1. С. 34-36.
13. Савенкова В. Г. Деякі питання правового статусу центрального банку в Україні / В. Г. Савенкова // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Право. 2016. Вип. 37(3). С. 15-19.